

Det sproglige stofområde i dansk

- *Det sproglige stofområde er indlysende anvendeligt og rummer alle taksonomiske niveauer. Eleverne bør både møde fokuserede, sproglige forløb og arbejde med området i sammenhæng med medier og litteratur. Når det er muligt, kan stofområdets receptive arbejde med fordel suppleres af produktive aktiviteter, så det værktøjsmæssige og det kreative integreres.*

Ét fagligt mål er i særlig grad i spil i relation til det sproglige stofområde: **Eleverne skal kunne analysere og vurdere primært ikke-fiktive tekster.** Analysen og vurderingen skal finde sted med anvendelse af et danskfagligt begrebsapparat og i beskrivelsen af det sproglige stofområde er det angivet, hvilke former for analytiske redskaber, eleverne skal kunne anvende:

- Sprogiagttagelse, herunder grammatik og stilistik
- Argumentationsanalyse
- Retorisk analyse
- Kommunikationsanalyse.

Det er vigtigt at understrege, at disse 4 pinde udgør et minimum, der skitserer, hvad man til centralt stillede prøver kan forudsætte, at eleverne ved noget om. Samtidig er det helt oplagt, at den enkelte lærer på det enkelte hold – hvis det skønnes frugtbart – så at sige kan udvide værktøjskassen med andre analytiske redskaber. Alt kan være relevant, så længe fokus er på at sætte eleverne i stand til at indfri det ovenfor citerede faglige mål.

Det er selvsagt muligt at træne de 4 pinde med udgangspunkt i mange forskellige teksttyper, og læreplanen er derfor også bred i beskrivelsen af teksttyperne i det sproglige stofområde. Alligevel vil det være naturligt, at ikke-fiktive tekster spiller en dominerende rolle i arbejdet med det sproglige stofområde. Det giver god mening, at argumentationsanalyse, retorisk analyse og kommunikationsanalyse oftest foretages på ikke fiktive tekster. Tilsvarene er det oplagt, at fiktionstekster supplerer de ikke-fiktive tekster i forbindelse med stilistisk analyse.

Undervisningsvejledningerne for de justerede dansklæreplaner skitserer, hvordan arbejdet med det sproglige stofområde kan gribes an. Denne artikel bringer en forkortet version af vejledningernes beskrivelser af arbejdet med de sproglige analyseredskaber og giver desuden et bud på, hvordan det i nogen grad instrumentelle arbejde med analysemodeller og indlæring af danskfaglige begreber kan understøttes og suppleres af kreative øvelser og opgaver, der samtidig indfrier nogle af kravene i kategorien, der i læreplanen hedder ”Mundtlig og skriftlig udtryksfærdighed”, således at fagets receptive og produktive aktiviteter integreres. Endelig gives der bud på, hvordan hvert af de 4 sproglige kernestofområder

kan anvendes i et eksamensspørgsmål til mundtlig eksamen. *Her er det vigtigt at understrege, at detaljeringsgraden i eksamensspørgsmålenes anvisninger kan variere. Eksemplerne er ikke tænkt som autoritative på dette felt.*

SPROGIAGTTAGELSE, HERUNDER GRAMMATIK OG STILISTIK

Eleverne skal ifølge læreplanens faglige mål kunne *beberske skriftsprogets normer for korrekthed og anvende grammatikkens og stilistikens grundbegreber*. Videre skal eleverne kunne *dokumentere indblik i sprogets funktion og variation, herunder dets samspil med kultur og samfund* (læreplanen, 2.1). Dette indebærer, at eleverne skal blive bevidste om, at sproget i teksten opererer med et udbygget system af signaler, der mere eller mindre vellykket markerer relationen mellem tekstens dele, både semantisk og logisk. I og med at grammatikken har en rolle at spille i forbindelse med læserens udbytte af tekster, må det tilstræbes, at eleverne efterhånden forstår værdien af et grammatisk beredskab. Eleverne skal trænes i at forstå og skelne mellem sprogets grundlæggende niveauer i tekster, herunder eksempelvis at kunne dokumentere indblik i:

- sætningsbygning
- sætningens led
- sætningsleddenes indre relationer
- ordklasser
- grammatiske funktioner.

Undervisningen i stilistik kan fokusere på brugen af stilistiske virkemidler i alle danskfagets teksttyper (eksempelvis på karakteristiske skrivemåder i både ældre og nyere skønlitterære tekster og i faglige tekster), og det vil her være naturligt at koble til kreative og procesorienterede øvelser med elevernes egen tekstproduktion.

Den enkelte dansklærer vurderer selv, hvilken stilistisk terminologi eleverne skal præsenteres for, og hvor omfattende terminologien skal være. Man kan eksempelvis have som mål, at eleverne skal kunne skelne mellem personlig stil, høj stil og lav stil, identificere de centrale *troper* (f.eks. metafor, sammenligning, personificering), et antal *figurer* (f.eks. rim, rytme, gentagelser, modsætninger, dramatiske effekter) samt karakterisere det særlige stilistiske præg, som ordklasseanvendelse og syntaks i en tekst skaber.

Stilistisk analyse på litterære tekster kan både optræde som sproglige og som litterære spørgsmål til eksamen. Der er tale om et sproglige spørgsmål, hvis den stilistiske analyse spiller en central rolle i det tekstarbejde, som eksaminanden forventes at udføre. Hvis anvisningerne derimod inviterer til en analyse og fortolkning af en litterær tekst, hvori stilistiske iagttagelser indgår, er der tale om et litterært spørgsmål.

Eksempel på arbejde med stilistisk analyse

Den stilistiske analyse kan knyttes til et forløb om taler. Forløbet kan enten være med et historisk overblik, hvor taler fra oldtiden til i dag inddrages, fx i et samarbejde med historiefaget, eller det kan knytte sig til en aktuell valgkamp eller debat. Et niveau i arbejdet kan netop være den stilistiske analyse, hvor troper og figurer i en transskriberet tale udpeges (gerne konkret visuelt med forskellige farver). Det stilistiske bliver dermed en tæt sproglig analyse, der sættes i forhold til en samlet vurdering af kommunikationen – enten i sammenhæng med en diskursanalyse eller i et arbejde med kommunikationsmodeller.

Stilistikken optræder indlysende nok i mange af vores litterære forløb. Arbejdet med poesi og prosa trækker på de samme begreber og niveauer. I de litterære forløb kan man styrke den stilistiske analyse ved at fremhæve den enkelte trope eller figur og lade den være åbnende for den samlede analyse. Hvis man i et forløb om 80'er-lyrik eller Heretica introducerer med at definere og diskutere metaforen som trope, kan den stilistiske analyse understreges.

Sproghandlinger, facework og høflighedsprincipperne kan inddrages i flere typer tekster. Den klassiske model er at koble det til arbejdet med drama, f.eks. kanonforfatterne Holberg og Ibsen. Sproghandlerne giver eleverne et konkret værktøj til at åbne sproget (særligt replikker) med. Det metodiske kan gentages flere gange i de 2-3 år og dermed understreges som en sprogteori.

Eksempler på kreative øvelser med stilistik

I forløbet om taler er det oplagt at kombinere det analyserende arbejde med en producerende opgave, hvor eleverne får lov til at bruge troper og figurer selv. Dermed kan forløbet sættes sammen med forløbet om mundtlighed, og eleverne kan selv træde frem og bruge sproget. Opgaven skal være begrænset og meget konkret: *Skriv en tale på 3 minutter ud fra oplægget. I talen skal du lægge særlig vægt på indledning og afslutning. Du skal bevidst bruge mindst 5 stilfigurer undervejs.* Oplægget kan være en essayopgave fra 'de gamle stilehæfter' eller knytte sig mere tæt til det pågældende forløb (f.eks. et politisk valg, hvor de vælger et konkret område).

I forløbet med metaforanalyse kan eleverne selv konstruere både poetiske metaforer og hverdagsmetaforer. Opgaven kan løses i grupper af fire, hvor man arbejder i par: *Konstruer en hverdagsmetafor og en poetisk metafor i par. Byt med det andet par og lav en kort analyse af metaforene, hvor I beskriver de to grundelementer i metaforen, og den nye betydning der opstår.* I den type små opgaver kommer man væk fra de klassiske skoleeksempler, elevernes forståelse (eller mangel på samme) åbenbares og endelig sikres der et fokus på selve den stilistiske figur.

I arbejdet med lyrik er det efterhånden meget udbredt at se på 'semantiske skemaer'. Det er ikke et krav, men et fornuftigt redskab der ofte giver god mening for eleverne. I stedet for at introducere til metoden med en analyse af digte, kan man få eleverne til at konstruere lyriske tekster: *Vælg to hovedskemaer (fx 'skov' og 'skolegang' og opstil dem på tavlen med plads til en række ord nedenfor. Lad eleverne fylde ord fra skemaet på, så ord fra hvert skema står overfor hinanden (fx 'blad' – 'Lectio' og 'grene' – 'kridt'). Få nu eleverne til at konstruere et digt, hvor de to ord skal indgå i hver verselinje. De må gentage, bøje og bytte om på rækkefølgen, men de to ord skal indgå. Øvelsens rammer skaber nogle fine tekster, og alle forstår funktionen af de semantiske skemaer - at man læser på tværs af digtets forløb.*

Eksempel på eksamensspørgsmål

Fokus: Det sproglige stofområde

Emne: Stilistik

Materiale: Ulla Dahlerup: Tale ved Dansk Folkepartis årsmøde (21/9 2003) Uddrag (ulæst)

Anvisning:

- Der ønskes en redegørelse for talens hovedbudskaber samt en karakteristik af argumentationen

- Endvidere ønskes en analyse af de stilistiske virkemidler set i forhold til budskaber og argumentation
- Giv en perspektivering til andre taler.

Fokus: Det sproglige stofområde

Emne: Stilistik

Materiale:

B. S. Ingemann: ”Der staar et Slot i Vesterled” (Fra Syv Aftensange, 1838) - Ulæst

Karen Marie Edelfeldt: ”nr. 7” (Fra tysh, 1989) – Ulæst

Kasper Lezuik Hansen: fra Kort og godt om kognitive metaforer (2006) - Læst

Anvisning:

- Der ønskes en redegørelse for den kognitive semantiks metaforbegreb
- Derefter ønskes en analyse af det metaforiske sprog i de to digte
- Endelig ønskes en sammenlignende fortolkning.

Fokus: Det sproglige stofområde

Emne: Sproghandlinger

Materiale:

L. Holberg: af *Erasmus Montanus* (2. akt, 3. - 5. scene) - (ulæst)

John E. Andersen: af *Sproghandlinger – på dansk* (læst)

Anvisning:

- Der ønskes en kort redegørelse for teorien om sproghandlinger
- Endvidere ønskes en analyse af uddraget af Erasmus Montanus med særlig fokus på sproghandlinger og facework
- Endelig ønskes en perspektivering til brugen af sproghandlinger i andre typer tekster.

ARGUMENTATIONSANALYSE

Den enkelte dansklærer vurderer selv, hvilken argumentationsanalytisk terminologi eleverne skal præsenteres for, og hvor omfattende terminologien skal være.

Der kan eksempelvis fokuseres på forskelle mellem den strengt logiske argumentation, som kendetegner den videnskabelige og filosofiske bevisførelse, og den form for argumentation og de overbevis-

ningstricks, der i mere dagligdags sammenhænge og f.eks. i læserbreve og reklamer bruges til at begrunde synspunkter med og holdnings- og adfærdspåvirke. Eleverne kan således trænes i at skelne mellem generaliserende, definerende, konstaterende, vurderende og eksemplificerende udsagn.

Det er vigtigt, at arbejdet med argumentationsanalyse tager højde for, at elever og kursister til skriftlig eksamen skal kunne give en karakteristik af argumentationsformen i en tekst.

Eksempel på arbejde med argumentationsanalyse

Arbejdet med argumentation kan med fordel optræde i alle forløb, hvor der indgår argumenterende tekster i bred forstand. I ovennævnte forløb om taler spiller argumentationsanalyse fint sammen med den stilistiske analyse. Eleverne kan, både i fælles eksempelanalyse, i gruppeopgaver og gerne i en individuel skriftlig aflevering arbejde med at udlede centrale udsagn og karakterisere argumentationen. Man kan med fordel arbejde med et skema, hvor de centrale udsagn anføres øverst og en overskuelig liste med de argumentationsformer, man har introduceret for klassen optræder. Eleverne kan så indsætte eksempler og nederst lave en samlet karakteristik. Pointerne fra den stilistiske analyse belyser derefter, hvordan den sproglige udformning eventuelt støtter talens udsagn.

Argumentation kan også være et fokuspunkt i arbejde med dokumentaren i mediedelen af danskfaget. De enkelte sekvenser af den kritisk analyserende dokumentar kan med fordel netop kategoriseres som forskellige typer argumentation. Hvis den journalistiske påstand eller det bagvedliggende mål tydeliggøres, vil ekspertudsagn, emotionelle og logiske argumenter kunne aflæses og diskuteres. Argumentationsanalysen kan således også bruges i arbejdet med overhovedet at få struktur på dokumentarens indholds-side.

Man kan med fordel også arbejde med argumentation i korte forløb eller enkelte moduler i forbindelse med introduktionen til kronik på stx og den argumenterende artikel på hf. Det er væsentligt, at eleverne får fornemmelsen af, at det er de samme begreber og metodiske greb, de skal anvende i de skriftlige eksamensopgaver, som dem vi bruger i undervisningen.

Eksempel på kreative øvelser i argumentation

Det er oplagt af få eleverne til selv at producere en vellykket argumentation i en tale. *Emnet skal være sat på spidsen og det er væsentligt, at eleverne får konkrete krav til argumentationen i deres egen tale: De skal gendrive, bruge ekspertudsagn osv. Tilhørerne (resten af gruppen/klassen) kan så melde tilbage med en konkret kritik af argumentationen.* Hvis forløbet falder midt i en valgkamp, kan talerne være en respons på helt aktuelle politiske udsagn.

Man kan lave øvelser med argumentationen i stileoplæggets tekster og i elevernes egne skriftlige opgaver. I det første arbejde med kronikken eller den argumenterende artikel kan man med fordel gennemgå tekstoplæggets centrale påstande og argumentation sammen som fælles forarbejde i klassen. *Den efterfølgende diskussion, som er påkrævet i disse opgavetyper, kan derefter lægges ud som øvelse i grupper på fire elever, der parvis kan sidde på hver side af bordet i debatten. Som afslutning på øvelsen skal grupperne strukturere deres argumentation punktvis.* Noterne fra både det fælles arbejde og gruppeøvelsen bruges som baggrund for individuel opgaveskrivning.

Eksempel på eksamensspørgsmål

Fokus: Det sproglige stofområde
--

Emne: Argumentation

Materiale:

Uddrag af Dronning Margrethes nytårstale 1984/1985 (ulæst)

Uddrag af Dronning Margrethes nytårstale 2006/2007 (ulæst)

Anvisning:

- Der ønskes en redegørelse for kommunikationssituationen, talernes opbygning og hovedbudskaber
- Undersøg derefter, hvordan budskaberne fremstilles. Du skal have særligt fokus på argumentation, appelformer og retoriske virkemidler
- Perspektiver til andre argumenterende tekster.

Fokus: Det sproglige stofområde

Emne: Argumentation

Materiale:

Helle Thorning Smith, Lamies Nassri og Clement Kjersgaard: ”Tørklæder”

Debatten 25/3 2010 (ulæst) 7.04 min.

Anvisning:

- Der ønskes en redegørelse for kommunikationssituationen og de to debattørers hovedsynspunkter
- Derefter ønskes en sammenlignende argumentationsanalyse
- Giv en perspektivering til argumenterende tekster.

Debatten: <http://www.youtube.com/watch?v=dP8fYPrB5bo>

RETORISK ANALYSE

Retorisk analyse er – ligesom argumentationsanalyse – et redskab, som eleverne kan få glæde af både i mødet med andres tekster og i arbejdet med egne. Den enkelte dansklærer vurderer selv, hvilken retorisk terminologi eleverne skal præsenteres for, og hvor omfattende terminologien skal være.

Oversigten over forarbejdningsfaserne i en talers arbejde med sin tale er velegnet som en introduktion til retorikken og/eller i forbindelse med elevernes egne mundtlige oplæg. Grundappelformerne etos, logos og patos er et andet oplagt fokus - med stor overføringsværdi til arbejdet med tekster både i det litterære og det mediemæssige stofområde.

Undervisningen kan fokusere på, at forskellige kommunikationssituationer kalder på bestemte appelformer. Herved styrkes elevernes bevidsthed om hensigten med fremstillingen, og i hvilket omfang den *informerer, påvirker* eller *underholder*.

Eksempel på arbejde med retorisk analyse

Forløbet med taler kan også fremhæves i sammenhæng med den retoriske analyse. De klassiske talers opbygning er en oplagt åbning af analysen. Appelformerne træder tydeligt frem i talen, hvor effekterne ofte har fået en ekstra tand. I elevernes eget arbejde med taler kan forarbejdet og disponeringsfasen tydeliggøre de retoriske valg, der ligger bag en endelig tale. Hvis talen skrives ned med overvejelser og bliver til en skriftlig aflevering, kan man stille krav om tydeliggørelse af de enkelte afsnit og stille krav om eksplicit anvendelse af alle tre appelformer.

Forarbejdets faser kan enkelt inddrages i andre faglige sammenhænge, når først de er introduceret i et sprogligt forløb. Man kan lægge dem ind som strukturerende elementer i arbejdet med elevoplæg foran klassen eller i de utallige præsentationer, de skal lave i tværfaglige forløb. Den varierede brug af samme begrebsapparat støtter elevernes sikkerhed og mulighed for at overføre til andre områder, end netop det læreren gennemgik.

Eksempler på kreative retoriske øvelser

Appelformerne er oplagte at eksperimentere med sammen. Man kan sammen eller på forhånd konstruere nogle rabiate holdninger og derefter dele eleverne op i grupper på 6 elever. De skal parvis fremføre holdninger og argumenter med vægt på en enkelt appelform. Øvelsen kan sluttes med en diskussion af, hvilken fremførelse, der fungerede bedst. Man kan også udvide med en fremførelse, hvor alle appelformerne anvendes.

I en essayopgave kan man stille benspænd op for eleverne. Indledningen til deres essay, hvor de åbner og motiverer, skal indeholde alle appelformerne. De kan markere i stilens margen, hvor hvilken form er anvendt.

Retoriske øvelser kan endvidere bestå i omskrivningsøvelser, hvor tekster domineret af én appelform omskrives med vægten lagt på en anden appelform. I forlængelse af opskrivningen kan eleverne drøfte, hvad det betyder for målgruppen, at appelformerne ændres.

Eksempel på eksamensspørgsmål

Fokus: Det sproglige stofområde

Emne: Retorisk analyse

Materiale:

Anders Fogh Rasmussen *Nytårstale* 2001/2002. Uddrag (ulæst)

Anders Fogh Rasmussen Festforelæsning ved Forsvarsakademiets årsdag (1/11 2006)

Uddrag (ulæst)

Anvisning:

- Der ønskes en analyse af talernes forskellige kommunikationssituationer og en kort redegørelse for de centrale synspunkter
- Derefter ønskes en analyse af talernes opbygning samt de retoriske og stilistiske virkemidler

- Perspektiver til andre taler.

KOMMUNIKATIONSANALYSE

Den enkelte dansklærer vurderer selv, hvilken kommunikationsanalytisk terminologi eleverne skal præsenteres for, og hvor omfattende terminologien skal være.

Eleverne skal vide, at kommunikationsanalysen beskæftiger sig med indkodning af betydning i meddelelser og afkodning af meddelelsers betydning. Forskellige kommunikationsmodeller og deres mangler og fortrin kan inddrages som udgangspunkt for eller perspektivering af analysen af konkrete offentlige eller private ytringer og ytringsformer. Man kan introducere eleverne for modeller, der fokuserer væsentligst på afsenderen og er lineære (i en bestemt *kontekst* afsender en (aktiv) *afsender* via en *kontakt eller kanal* et *budskab* i en bestemt *kode* til en (passiv) *modtager*) og/eller for modeller, der har fokus på modtagersiden og typisk omfatter et element af modtagerens aktive, gentagne afkodninger/genafkodninger og tolkninger/omtolkninger.

Eksempel på arbejde med kommunikationsanalyse

I arbejdet med kommunikationsanalyse kan vi brede vores analyseobjekter langt ud over de ofte færdige og helstøbte tekster, vi normalt sidder med. Eleverne kan her få fingrene ned i det sprog, der møder dem hele tiden: Chat, reklamer, sms'er, blog, hvisken i en kedelig time eller formularer på kontoret. Indsamling og analyse af sprogeksempler med brug af en udbygget kommunikationsmodel kan nærmest blive et detektivisk arbejde. Forløbets fokus kan fastholdes ved en ensartet analysemodel, der fastholder, at man går i dybden med særlige områder af kommunikation (mediet, afsenderen etc).

Mediedelen og sprogområdet i dansk vil ofte krydse på dette felt. Arbejdet med branding, reklamer indebærer en analyse af netop kommunikationen. Man kan således bruge de samme analytiske træk i begge stofområder, men i det sproglige vil objektet for analysen ofte være en skriftlig kommunikation og fokus for den videre analyse vil være de øvrige sproglige områder: retorik, stilistik og argumentation.

Eksempel på elevøvelse med kommunikationsanalyse

Eleverne er ofte dygtige til at mime sproglige genrer. De kan både med stemmelægning og mimik gengive kommunikationssituationer som radioreklamer, trailere, beskeder fra mor og desværre også deres lærere. De har til gengæld ofte svært ved at analysere og karakterisere kommunikationen, men en kombination af deres kreativitet og det mere begrebsmæssige arbejde fungerer godt: *Eleverne skriver parvist en typisk kommunikation fra en situation ned (fx en Lectio-note fra biologilæreren eller en teaser til Paradise). Der skal ikke angives hvilken, men de skal mime sproget så præcist som muligt. De bytter derefter med en anden gruppe og analyserer hinandens tekster ud fra kommunikationsmodellen. Analysen skal begrundes nøje i sproget: Hvilke sproglige træk indikerer, at det er netop det medie? Hvordan aflæser man afsender og modtager? Øvelsen lægger op til en nærmere analyse af kommunikationssituationen*

Eksempel på eksamensspørgsmål

Fokus: Det sproglige stofområde

Emne: Kommunikationsanalyse

Materiale:

Mensch (reklamebureau): *Vi vidste du ville springe overskriften over* (ulæst)

Ung Rejs: *Skumfest* (Reklamefilm fra youtube. 1:48) (ulæst)

Anvisning:

- Der ønskes en kort redegørelse for Roman Jakobsons kommunikationsmodel
- Derefter ønskes en sammenlignende analyse af kommunikationen i de to reklamer med udgangspunkt i kommunikationsmodellen. Inddrag i analysen de mest fremtrædende sproglige virkemidler i de to reklamer
- Endelig ønskes en vurdering af de to reklamer i forhold til målgrupperne.

Mensch: <http://www.mensch.dk/#/Cosmographic/>

Ung Rejs: http://www.youtube.com/watch?v=A0Tj167-hyM&feature=player_embedded